



Համաձայնիմք և ձեռքբերում եկածին չափ յորդորանք, գովաբանութեամբ և հրատարակութեամբ կաշխատիմք գրգռելու վիպասանութիւն յորինելու կամ թարգմանելու կարող ազգայինները :

Բայց այն որ կրնայ թէ հրատարակիչք ըստ Եւրոպական ոճի քանակականի մը հեղինակն արաւի քանար մը խոստանալ պէտք էն, թէպէտ յառաջմանէ 'ի վեր մեր արտին փափաքած բանն է, բայց դժբաղդաբար ազգին մէջ ընթերցասիրութիւնը (որ չափ ալ կայնէ) այն ստիճանը հասած չէ որ ազգային հրատարակիչները իրենց լրագիրներուն տպագրութեան ծախքը ընթերցողաց սահմանաւոր թուոյն վճարած ստորագրութեան գնովը ծածկելն ետքը, ազգային դրականութիւնը ծաղկեցնելու համար՝ հեղինակներու կամ թարգմանիչներու ալ բաւական ստակ հասուցանելու կարող ըլլան :

Ենթ համար հրատարակչաց վրայ յատուկ պարտաւորութիւն կայ, եթէ իրենք չեն կրնար դրամական օդնութեամբ ուսումնականները քաջայերել, որ սովորած գիտութիւններն յօդուտ ազգին գործածեն, դոնէ աշխատին այս միջոցները ազգասէր յարգիւնաց առատաձեռնութիւնէն ստանալու : Ուստի 'ի վաղուց հետէ կը խորհիմք, և հիմայ բարեպաշտ հաւիթ կը համարիմք՝ հրատարակաւ յայտնելու որ ազգին մէջ դրականութիւնը ծաղկեցնելու և ընթերցասիրութիւնը արարածելու միմայն միջոցը պատգարական ընկերութեան մը ձեռք կրնայ բերուիլ :

Եզգի տպարաններէն մինչև հիմայ հրատարակուածները (քանի մը բաղադրութեամբ) եկեղեցական կամ ազգային գիրքեր են և եթէ հայ լեզուաւ օտար երկիրներ քանի մը յօդուտ տեսակ հեղինակութիւններ կամ թարգմանութիւններ հրատարակուած են նէ ալ, անոնց բարձր գինները պատճառ եղած են որ ամեն մարդ զանոնք չը կրնայ ընթեռնուիլ և չափաւոր վիճակի տէր մարդիկ (որոնց մէջ աւելի կը տեսնուի ընթերցասիրութեան սէրը) շատ անգամ (չըսեմք միշտ) անոնցմէ զուրկ են մնացեր :

## ԲԱՆԱԿԱՆԱԿԱՆ

### Բերկաթի Գինի Դե Զեռարարութեան

Ես յիշատակեալն որն որ Հիւսիսային Եւրոպայի դերեաց խեղճութեան ցաւալի տեսարանը կը ներկայացնէ, սկսած իր խաւարականէ մը գրուած և յամի 1845 թուին ամեն մէջ Պատմի և անկէ ետեւ շատ տեղեր տպուած է : Եսոր հեղինակը (վերջ յիշեալ սկսածոր) Գրեյտերիկոս Պայլէյ Մէյրիանայն վիճակի թաղապետ գրութեան մէջ ծնած է : Գեռ շատ պղտիկ էր երբ մօրմէն դատեցին զայն ըստ սովորութեան նոյն երկրին, որն որ գերմաներուն մէջ ընտանեկան սէր չըլլալու համար հաստատուած է : Քիչ անգամ կը տեսնէր իւր մայրը ան ալ քանի մը ժամ միայն : Իսկ չէ մայրը, տասներեւու մըն հետեւ ազարակի մը մէջ երկիր մշակելու զգաղած իւր զաւակը գգուելու համար գիշերները կընէր այս ծանորդութիւնը, և իսկոյն կը դառնար որ առտու գործերը չի սկսած ազարակը գտնուի : Գրեյտերիկոս հազիւ եօթը տարուան էր երբ խեղճ մայրը մեռաւ, ոչ իւր հիւանդութեան և ոչ ալ թաղման ժամանակը ներկայ գտնուելու թողնուածութիւն ունեցաւ :

Ինչպէս անցած պղտիկ սեւուր, փոքրիկ գերեաց պէս՝ կենար կը վարէր, որոնք գործելու դեռ կարողութիւն չունենալուն իրենց տիրոջը բան մը չի շահեցնելուն համար զըրթիմ բան մըն ալ չեն առնէր անկէ : Եւրաւտող գերիկ մը ամիւր լուծ լիպրա խոզի միսով քիւլէ մը ալիւր, տարին երկու կտակուղէն շապիկ, երկու վարտիք, մէկ վերարկու, ջուխտ մը գուլպայ և ջուխտ մը ոտից աման :

Եթէ ազգային տպագրական ընկերութիւն մը հաստատուի և ստորագրութեան միջոցաւ տակի բաւական դուար մը ժողովուրդի, նախ վերջ յորինելու կամ թարգմանելու կարող ուսումնականները դեռ քան իր յորդորին իրենց գրիչը ձեռք առնելու : Երկրորդ՝ անոնց յորինած կամ թարգմանած գիրքերը տպելով՝ աժան տպիւնք միայն տպագրութեան ծախքը վճարելու չափ շատերուն վիճակին յարմար գիտով կը վաճառուին, ուստի և ընթերցասիրութիւնը անգղայի կերպով կը տարածի ազգին մէջ :

Եթէ կը լսեմք որ Եւրոպայի մէջ այս կամ նոյն գիրքէն տասը, քսան, յիսուն կամ հարիւր հազար օրինակ ծախուեր է, կամ երկու, երեք, հինգ, կամ տասը անգամ տպուեր է, աս ոչ միայն ընթերցասիրութեան ընդարձակութիւնն է, այլ նաև յատկապէս այն գիրքերուն աժան ծախուելէն է : Եսն գիրքը որ ազգին մէջ հարիւր դուրուշ ծախուելով մէկ հոգի կը կարգայ, Եւրոպայի մէջ քսան դուրուշ կը ծախուի ու հինգ հոգի կը կարգայ :

Մեր տպագրիչները կըսեն թէ գիրքերը քիչ ծախուելուն համար իրենք ալ ախանայ սուղ ծախելու կը պարտաւորին : Բայց մենք կըսեմք թէ գիրքերը սուղ ծախուելուն համար քիչ կարգաւոր կը պարտաւորիմք :

Ես ասոր համար ազգասէր յարգիւնաց կ'առաջարկեմք, և ազգային կուսակալութեան հրաման ձեռք բերելու պիտի աշխատեմք, որ տպագրական ընկերութիւն մը հաստատուի :

Ես ընկերութիւնը պէտք է որ կամ երկու հարիւր անգամներ բազմանայ և ստորագրութեան գինը հինգ հինգ հարիւր դուրուշ ըլլայ, կամ հինգ հարիւր անգամներ երկ երկու հարիւր դուրուշ ժողովուրդի և կամ հարիւր անգամ հինգ հարիւր դուրուշնոց ողջ բաժին և երկու հարիւր անգամ երկու հարիւր յիսուն դուրուշնոց կէս բաժին ստորագրուին :

Ես կերպով դուրաւորած հարիւր հազար դուրուշ դրամազիւտը արդեամբք կարելի է հարկաւոր և օգտաւէտ գիրքեր տպել, զանոնք աժան ծախել, և

քեր տպել, զանոնք աժան ծախել, և ընթերցողաց թիւը աւելցնել :

Ես ան ընկերութեան մասնակից եղողները որչափ ալ ազգասէր ըլլան՝ 'ի հարկէ ըրած օգնութիւնէն օգուտ մը սպասելու իրաւունք ունին : Ուստի անոնց պէտք է խոստացուի, որ հրատարակուելի գիրքէն մէյմէկ օրինակ միայն տպագրական ծախուց հաշուովը տրուի, և ընկերութեան մասնակից չեղողներուն վաճառուելիք գիրքէն միայն հարիւրին տասը շահ սպասեմք :

Ընկերութեան կուսակալութիւնը տան երկու ուսումնական անձանց յանձնուի, որոնք տպուելու գիրքերը պիտի ընտրեն, յորինել կամ թարգմանել տալու են և ստորագրութեանը հոգ պիտի տանին :

Որեւիցէ գիրք տպագրութեան առաջ պատրաստութեան տակ պիտի ձգուին և առանց հրամանի մէկը չը տպուի :

Պարծեմք ասոնք կրնան ըլլալ առաջարկուած տպագրական ընկերութեան ղեկավար պայմանները, որոնց երկրորդական պայմանները ասանկ բաղդօղուտ ընկերութեան մը հաստատուելու երջանիկ օրէն ետքը կրնան դուրիլ խորհրդակցութեամբ կառավարիչ կամ տնօրէն անդամուց :

Ես այժմ այսպիսով կը բաւականաւորեմ, և ուրիշ ժամանակի կը թողուիմ նոյն խորհրդի վրայ քանի մը խորհրդածութիւններ ընելու :

— Գերապատիւ Տ. Գերմանոս յուսաց Պատրիարք Եմոյս 12ին այցելութեան եկաւ Եմենապատիւ մեր Սրբազան Պատրիարքին, որ արժանապայել մեծ ծախանք և եղբայրական սիրով ընդունեց Վերին Գերապատուութիւն :

Գերապատիւ Տ. Գերմանոս պատրիարքը Եստուածահաճոյ եղբայրական տեսութեան և մեր սրբաշան Պատրիարք հօր հետեւեալ աւուր տոնախմբութիւնը շնորհաւորելէ ետքը Մայր սուրբ Եստուածածին եկեղեցւոյս ուխտի իջաւ, ուր քաղցրաձայն երգօք դպիր մանկանց ընդունուեցաւ և այնպէս յարգանք մեկնեցաւ անկէ :

Հունաց Պատրիարքին Եկեղեցւոյ մէջ ցուցցած ջերմեանգութիւնը և հետեւի ընդ ըրիտոնեութեան առաջին դարերուն քաղցր յիշատակը դառնապէս նորոգելին հանգիստականաց արտին մէջ, և յիշեցուցին մեզ այն եղբայրական սէրը որ կը տիրէր հին ժամանակները : Երբ բաժանման և երկպառակութեան խորացը աղբերը իրարմէ չէր դատած : Հունաց Պատրիարքը քրիստոնէական ընթացքը շատերուն օրինակ կրնար ըլլալ որոնք մեզը կը համարին իրենց յաճութեան եկեղեցիէն դատ կեղեցի մանելը :

— Օմիւրնոյ Սինեաց ընկերութեան Եսոց ազգիս վրայ ըրած զանազան օգուտները շատերուն յայտնի է : Եւ անոր մեծ համարը շատ ընկերութիւններու հաստատութեանը յորդոր և գրգիւ եղաւ : Բանի մը ժամանակէ հետեւ անցող պարագայից պատճառաւ յիշեալ ընկերութեան առաջին գործունէութիւնը չէ տեսնուելով՝ ոմանք տարածաշնած էին թէ ան ալ շատ ընկերութեանց պէս ցաւալի վախճանին հասած է : Բայց այս անգամ ուրախութեամբ կը տեսնենք հետեւեալ հաշուեցուցակէն, որ դեռ կենդանի է, և ձեռքը գտնուած միջոցներով՝ չը դադարի քիչ շատ օգուտ հասցնելու աղբայնոց : Երանի թէ ամեն ազգային ընկերութեանց համար դոնէ այսչափ կրնայիք ըսելու :

ՀԱՆՈՒՅՈՒՅԱԿ  
Չորից ամաց պիտիք ծերրդ, 9 Թերդ, 10 Թերդ, և 11 Թերդ տոնի Սինեաց ընկերութեան միջնալ 'ի 1 սեպտեմբեր 1848 մինչև ցերեզ օգոստոսի 1852 :

|                          |                                    |           |
|--------------------------|------------------------------------|-----------|
| 1848 սեպտ. 1             | պատրաստ դրամ ըստ վերին հաշուի դուշ | 23,218 50 |
| 1849 փետրվար 1           | խաւարութիւն տարեկան վարձքը         | 1,000     |
| 1850 փետրվար 1           | տարեկան վարձքը                     | 1,050     |
| " յունիս 30              | միջերանցին քաւանօրնայ              | 80        |
| 1851 փետրվար 1           | խաւարութիւն տարեկան                | 1,300     |
| "                        | միջերանցին տարեկան                 | 600       |
| "                        | միջերանցին տարեկան                 | 1,800     |
| 1852 փետրվար 1           | խաւարութիւն տարեկան                | 150       |
| Երեքամսայ միջերանցին     |                                    |           |
| Եւ մէկ միջերանցին արժեքը |                                    | 35,000    |
| Դուրուշ                  |                                    | 66,098 50 |

|                                            |       |
|--------------------------------------------|-------|
| Չորից ամաց :                               |       |
| 1849 Պատրիարքի վարձակալութիւն տարեկան դուշ | 1,500 |
| " Սինեայի 33 վարձակալութիւն ժողովուրդը     | 400   |
| " Եւ Սինեայի վարձակալութիւն 11 ամսական     | 1,650 |
| " Ընկերութեան օրգանի տարեկան               | 720   |
| " Սինեայի գործի տարեկան                    | 815   |
| " Ընկ. խաւարութիւն միւլքը ծախաւ առեւտրային | 819   |
|                                            | 5,504 |
| 1850 Սինեայի վարձակալութիւն տարեկան        | 625   |
| " Ընկերութեան օրգանի տարեկան հացօրն        | 720   |
| " Տիրացու վարձակալութիւն տարեկան           | 1,800 |
| " Սինեայի տարեկան                          | 61    |
|                                            | 8,710 |

" զոց երկուքին երեքին անունները յիշելու, " ի նշան սիրոյս և երախտագիտութեան որ անոնց համար կը պահանջուի մեզ : Բայց " խոհմութիւնը կ'արդիւն, վասն զի գերի- " ները կը լինել անմեղիկ մեզք է այս քրիս- " տոնայ երկրին մէջ :

Երբոր Գրեյտերիկոս կարգաւ կարողութիւն ունեցաւ սխաւագիրք գտնելու բոլոր կերպերը մտածել : Բայց անոնց քանակը որն որ զանազան հեղինակաց գրութիւններով կը բաղկանայ և որոնց մէջ Երկրորդ գեղեցիկ ծանու ալ կայ 'ի պայտպանութիւն կաթոլիկաց ժողովուրդին զոր կուսիւնէն կարգաւոր, այս անգղիացի ծարատանին բոլոր իրաւաւորութիւնները գերեաց ազատութեանը վրայ դարձուց : Եստուած 'ի վեր կը լսէ ջնջ (ապոլիտիսմ) բառը առանց անոր նշանակութեանը հասկնալու, երբոր օրաքիւր կը կարգաւոր տեղեկացաւ : Եսոր վրայ շատ զգուշութեամբ կը դիտէր ան անոնք անոնք որ մտանք կամ հետեւէ գերութեան ջնջութիւն մեծ խնդրի կը վերաբերին : Դաւապութեան զղուումը և անկէ ազատելու համար ամեն բանը ընելու առաջարկութիւնը օրէ օր մաքրի մէջ կ'աւելնար : Իւր տիրոջը նախադրականութիւնները կատարուելէր " Գե " ընէն արեւած էր :

Բայց կուղեր ուսման գործիքներն ալ ըստանալու, որոնք արժեքը օրէ օր աւելի կը ճաննուար : միայն կարողաց չէր օգտեր պէտքէ գրել ալ տպել : Երբոր Տերաքէնի և Պայլէյի նաւարանն էի, կըսէիք, շատ անգամ կը տեսնէի հիւանդներ, որ տախտակի կտոր մը կողովին ըլլալուն նշան կը դնէին : Եւստուս Դաւապութեան համար եղածին '2' և '3' անգղիացի համար Ե. տարին ձախակողմեան համար Ե. և այսպէս ուրիշ նշաններ կը դնէին : Սկս



